

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

С УЧАСТИЕТО НА МУЗЕИТЕ
В ТОЛБУХИН И СИЛИСТРА

КНИГА XII (XXVII)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL DE VARNA

AVEC LA PARTICIPATION DES MUSÉES
DE TOLBUHIN ET SILISTRA

TOME XII (XXVII)

1976

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „ГЕОРГИ БАКАЛОВ“ — ВАРНА

ПАМЕТНИЦИ НА МИТРА ОТ ОДЕСОС

Петко Георгиев

По време на разкопките на Римските терми¹ наред с многобройните други материали са намерени и две релефни плочки с изображения на Митра. Те са открити в насипа, образувал се над сградата след разрушаването ѝ. Това са първите и засега единствени паметници на митраистичния култ, открити на територията на Одесос. Ето защо те представляват интерес както като произведения на римската скулптура, така и като свидетелства за разпространението на източните култове в нашите земи.

1. *Митра*, оброчна плочка. От западното преддверие. Инв. № II 5365. Табл. I, 1. Мрамор. Вис. 0,17 м, шир. 0,14 м, деб. 0,025 м.

Плочката е повредена в долната си част. Релефното поле е плитко, оградено с плоска рамка само отгоре и отдолу. Представена е сцената на тауроктонията. Митра е с традиционното си облекло — хитон, наметка и фригийска шапка. Главата му е обърната настреща. Десният крак, сгънат в коляното, лежи върху гърба на бика. С лявата си ръка Митра е хванал ноздрите на бика и извива главата му нагоре, а с дясната забива нож в гърлото му. Предните крака на животното са подгънати. От двете страни стоят Каутес (вляво) и Каутопатес (вдясно) с факли в ръце. Те са облечени като Митра и гледат към него. Краката им са кръстосани — т. нар. «западна позиция».² В повредената част от плочката са били изобразени вероятно змията и скорпионът, които обикновено присъствуват при сцената на убиването на бика.³ Към раната на врата на бика скача куче.

Фигурите на Митра и дадофорите са представени с вярно чувство за пропорционалност. Лицата им са третираны сумарно, отделните черти са маркирани бегло. Въпреки това личи, че скулпторът е притежавал достатъчно умение, за да пресъздаде правилно човешките фигури. В сравнение с тях фигурите на животните са представени съвсем схематично и несръчно. Главата на бика е несъразмерно голяма в сравнение с тялото. Левият преден крак е твърде малък. Нещо повече, той е скулптиран в съвсем нисък релеф. Задните крака са представени напълно схематично, като триъгълник. Не личи никакво различаване на отделните части на тялото на бика. Несръчно и напълно сумарно е изобразена и главата на кучето.

2. *Митра*. Фрагмент от оброчна плочка. Инв. № II 5507, табл. I, 2. Мрамор. Вис. 0,144 м, шир. 0,145 м, деб. 0,025 м.

Запазена е горната дясна част на плочката. Релефното поле е оградено от страни с тясна рамка. Представена е сцената на тауроктонията. От фигурата на Митра е запазена само главата, обърната настреща, и част от лявата ръка, хванала ноздрите на бика. Лицето на Митра е повредено. На главата той носи фригийска шапка, а при врата му се забелязват няколко гънки от дрехата. Вдясно от бика, облечен като Митра, стои Каутес, от чиято фигура е запазена само горната половина. Главата му е обърната настреща. Лицето е добре запазено, отбелязани са очите, носът и устата. Каутес държи вдигната нагоре факла.

Над главите на Митра и Каутес минава релефна дъга, която представя свода на пещерата. Над дъгата в ъгъла на плочката е изобразен бюстът на Луна. Отделните черти на лицето са отбелязани, макар и съвсем сумарно. Косата е събрана плътно

¹ М. Мирчев. Римские термы в Варне. Actes du Prèmier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes, II. Sofia, 1969, p. 455, sqq.

² В. Найденова. Нов митраистичен паметник от Нове. Археология, XV, 1973, 4, с. 47 и пос. лит.

³ E. Will. Le relief cultuel greco-romain. Paris, 1955, p. 300.

назад и сресана на път по средата. Вдясно от бюста е запазена част от неясно изображение.

Релефът спада към «дунавската група» плочи, свързани с култа на Митра.⁴ В сравнение с другия паметник той притежава качествата на една по-грижлива работа. Изображенията са по-детайлни. Наред с Митра и дадофорите тук са представени още Луна и Сол, чийто бюст несъмнено се е намирал в липсващия сега ляв ъгъл на плочката.

Сравнително големите по отношение на телата глави на Митра, Каутес и Луна, почти правоъгълната им форма са белези за изобразителното изкуство на късната римска епоха — времето към средата и втората половина на III в. Зениците на очите на Митра са отбелязани с малки вдлъбнати точки, както това е обичайно в римската скулптура към средата на III в. Към това време ще трябва да отнесем и самия паметник.

Откриването на тези плочки на територията на Одесос разширява ареала на разпространението на паметниците на митраизма в българските земи.⁵ Според нас, въпросът, дали култът на Митра е бил разпространен сред гражданите на Одесос, остава засега без отговор. Наличието само на тези две плочки не може да се разглежда като сигурно доказателство за приемането на култа от одесосци. Нещо повече — двата релефа показват редица отлики от съвременните им релефи, произхождащи от Одесос. Така например размерът им е по-малък от този на одесоските релефи от римската епоха.⁶ Разлика съществува и в оформлението и обработката на мрамора. И при двете плочки релефното поле не е еднакво дълбоко, повърхностите са грубо обработени и неравни. Рамките не са правилно оформени и не са еднакво широки. В долната част на релеф № 1 рамката е само загатната. Тези недостатъци на работата не се срещат при релефите от Одесос.⁷

Композицията на релеф № 2 е разположена доста неумело. За да изобрази Каутес и Луна, скулпторът е бил принуден да стесни на места рамката. Несръчно са изобразени и животните от релеф № 1. Очевидна е разликата между тях и изображенията на животни от одесоските релефи.⁸

Посочените различия ни карат да предполагаме, че плочките на Митра от Римските терми не са били изготвени в Одесос. Добре познати са вековните традиции на одесоската скулптура, висококачествената работа на градските ателиета. Тъй като тези ателиета, очевидно, са задоволявали нуждите на града, трудно може да се предположи, че граждани на Одесос биха поръчали разглежданите тук релефи извън града, и то в ателиета, чийто произведения отстъпват в качествено отношение на одесоските. Ето защо по-вероятно е тези плочки да са били изготвени не за граждани на Одесос. Наличните данни не позволяват да се каже с положителност за кого са били приготвени тези релефи. Малко вероятно е това да са били действащи войници, тъй като през римската епоха Одесос не е бил гарнизонен град и войскове части — главните разпространители на митраизма⁹ — не са били настанени в него. Това предполага, че дарителите са били или случайно минаващи през града поклонници на Митра, или преселници от източните провинции,¹⁰ или ветерани, заселили се около Одесос след уволнението си.

⁴ И в. В е л к о в. Светилището на бог Митра при с. Крета. ИАИ, VIII, 1934, с. 87.

⁵ V. N a j d e n o v a. La propagation des cultes orientaux en Bulgarie. Actes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes. II, Sofia, 1969, p. 178, sqq.

⁶ Вж. напр. К. Ш к о р п и л. Антични паметници с изображение на тракийски конник във Варненския музей. ИАИ, XIII, 1939, с. 129 сл., № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 14; G. M i h a i l o v. IGB, I, No No 177, 179, 200.

⁷ Вж. напр. релефните плочи у G. M i h a i l o v. IGB, I, No No 171, 173, 177, 178, 256; Г. Т о н ч е в а. Неиздадени култови паметници във Варненския музей. ИВАД, XI, 1960, с. 73, обр. 17; с. 71, обр. 2.

⁸ Вж. напр. М. М и р ч е в. Антични паметници от Варна и Варненско. ГНМ, VII, 1942, с. 245, № 4, обр. 164; G. M i h a i l o v. IGB, I, No 161 bis.

⁹ Г. К а ц а р о в. Нови паметници на Митра в България. ИВАД, II, 1911, с. 47.

¹⁰ За тези преселници и за връзките на западнопонтйските градове с Мала Азия през римската епоха вж. М. Т а ч е в а. Ролята на преселниците от Мала Азия, Сирия и Египет в икономическия и културния живот на западнопонтйските градове през I—III в. ИНМВ, XXIII, 1972, с. 17 сл.

P. Georgiev

Zusammenfassung

Durch diese Mitteilung werden zwei mit dem Mitra-Kult verbundene Votivreliefs vorgestellt. Dies sind die ersten, im Bereich der römischen Stadt Odessos entdeckten Mitra-Denkmal. Sie gehören zur ersten Hälfte des 3. Jahrhunderts. Auf Grund der Unterschiede zwischen diesen beiden Reliefs und anderen Denkmälern aus Odessos nimmt der Verfasser an, daß die Reliefs nicht in Odessos gefertigt worden sind.

АНТИЧНИ ЛАМПИ ОТ МУЗЕЯ В ТОЛБУХИН

Ив. Василчин

В археологическият отдел на Окръжния музей в Толбухин са събрани немалък брой глинени лампи от различни епохи. По-голяма част от тях са от времето на Римската империя и късноантичната епоха. Те са намирани случайно при изкопни работи, риголване за лозя и други стопански дейности в град Толбухин и окръга. Повечето от тях са открити в антични гробове. Ст погребалния инвентар на тези гробове в музея са донасяни предимно глинени лампи, а останалите съдове вероятно изхвърлени или унищожавани от случайните откриватели като «неинтересни» предмети. Някои от тези антични лампи са предмет на разглеждане в настоящата работа. Въпреки че значителна част от тях са случайни находки, те могат да ни дадат някои опорни точки за местното грнчарско производство. Ще спомогнат и за по-пълното изясняване икономическите връзки на Малка Скития с другите римски провинции през първите няколко века на нашата ера.

Няколко от разглежданите тук глинени лампи принадлежат към типа «гръцки лампи» от римската епоха.¹ Характерно за тях е кръглото тяло, богато украсен диск и плещи и малък кръгъл фитилник. Последният е отделен от диска със сърцевидна линия или два полегати жлеба, които му придават трапецовидна форма. Тези лампи са разпространени по цялата Римска империя, но по-често се срещат в източните ѝ провинции. Върху дъната на много от тях има марки с гръцки букви, потвърждаващи гръцкия им произход. Тяхното производство започва от II в. и продължава до IV в. от н. е.

1. Едно фитилна лампа, намерена в тухлен гроб, разкрит при риголване за лозе край с. Рогачево, близо до пътя за Варна. Глината е фина, доброкачествена, получила след изпичането жълт цвят. Лампата е с кръгла форма. Фитилникът отделен от корпуса с пластичен пръстен. Тесни, полегати плещи. Конкавен диск без украса. Ограден е с релефен пръстен. Тясна, пръстеновидна дръжка. Дъното е конкавно и оградено от една врязана окръжност. Размери: дълж. 7,3 см, диам. 6,2 см, вис. 4,6 см. ОИМ — Толбухин. Инв. № 558. Табл. I₁.

Подобни лампи са открити при погребения във Варна² и Румъния³, датирани от началото на III в. от н. е.

2. Еднофитилна лампа, намерена в тухления гроб заедно с предишната лампа. Глината е доброкачествена, пречистена грижливо, с керемиденочервен цвят след из-

¹ М. Чичикова. Антични лампи с марки от Одесос. Изследвания в памет на Карел Шкорпил. С., 1961, с. 31.

² Г. Тончева. Гробни находки от Одесос. ИВАД, XII, 1961, с. 35, табл. VI, обр. 356.

³ Петре Ауралиан. Предварительные сведения в связи с хронологией могильника в Пятра Фрекезий. Dacia, VI, 1962, с. 219, рис. 5.

ПЕТКО ГЕОРГИЕВ — ПАМЕТНИЦИ НА МИТРА ОТ ОДЕСОС...

